

УДК 13:37.3+17.1

СВОБОДА ЯК ДЖЕРЕЛО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У КОНЦЕПЦІЇ ДЖОРДЖА МАКЛІНА

Ольга Осідач

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна,
e-mail: freedom2010@i.ua*

Розглянуто природу громадянського суспільства у теорії сучасного американського філософа Джорджа Макліна. У своїй теорії він інтерпретує свободу крізь призму вільного самовизначення людини, яке складається у певному взаємозв'язку з іншими людьми в суспільстві. Визначено, що одними з важливих передумов успішного функціонування вільного суспільства та мирного співжиття людей різних інтересів, походження чи віросповідання є готовність до взаємодії та дотримання принципу субсидіарності. Суспільна ініціатива в Україні зростає, коли влада буде ближчою до народу і державні органи та суспільство будуть організовані субсидіарно, оскільки тоді якнайбільше завдань делегуватимуть приватній ініціативі. Доведено, що для ефективного поступу громадянського суспільства в Україні громадяни повинні перебувати у солідарності й через структуру доповнюваності брати участь у самоуправлінні. З'ясовано, що значення свободи необхідно інтерпретувати в аспекті екзистенційного покладання на людину відповідальності за індивідуальні дії стосовно інших людей та суспільства.

Ключові слова: громадянське суспільство, свобода, солідарність, субсидіарність, обставинна свобода самореалізації, набута свобода самовдосконалення, природна свобода самовизначення.

Останню чверть ХХ ст. ознаменувала хвиля суспільно-політичних трансформацій в Європі. Дедалі очевиднішого значення набувають неполітичні та недержавні форми організації суспільного життя, що сприяють розвитку нових соціальних процесів. Актуальною стала проблематика громадянського суспільства, у центрі якого перебуває свобода, демократичні та гуманістичні норми її здійснення, взаємозв'язку і взаємозалежності між громадянським суспільством і політичною, публічною, соціальною та приватною свободами людини. Оновлення суспільних відносин під впливом орієнтації на свободу і права людини, демократизація соціальних інституцій, налагодження нових форм міжнародної співпраці викликали значне зацікавлення потенціалом громадянського суспільства.

Серед українських науковців, які розглядають громадянське суспільство в різних аспектах, варто назвати праці В. Андрущенка, В. Беґа, С. Борисюка, А. Галкіна, Є. Гуренко, А. Карася, Л. Карпова, А. Колодій, О. Костенка, В. Лісового, І. Лосева, Ю. Павленка, І. Паська, М. Поповича, Л. Романенка, С. Ситниченка, О. Хому, Г. Щедрова та інших. Уперше в історії української філософії А. Карась проаналізував теорію громадянського суспільства Джорджа Макліна та продовжує розробляти цю проблематику.

Мета статті – виявити головні чинники здійснення громадянського суспільства у концепції Джорджа Макліна для можливого їхнього застосування у встановленні такого суспільства та поживлення суспільної ініціативи в Україні.

Громадянське суспільство стало об'єктом ретельного дослідження сучасного американського мислителя Дж. Макліна. Свободу у своїй теорії він інтерпретує крізь призму вільного самовизначення людини, яке складається у певному взаємозв'язку з іншими людьми в суспільстві. Розгортаючи власне бачення громадянського суспільства як актуального здійснення свободи, філософ бере за основу концепцію свободи Мортімера Адлера, який очолював Інститут філософських досліджень. Його метою було “прояснити значення свободи та дискусій, які піднімались щодо неї, але не визначати, які погляди були істинними, а які хибними. Робота розглядалась як внесок в прояснення суперечки” [7, с. 8].

М. Адлер та його колеги, вивчаючи історію поняття свободи, у праці “Ідея свободи: діалектичний огляд концепцій свободи”, виділили три рівні свободи:

1. Обставинна свобода самореалізації (*circumstantial freedom of self-realization*). Свобода “як вибір того, чого хтось хоче між об'єктів, або предметів” [8, с. 5]. Тут вибір завжди передбачає зовнішню спрямованість, емпіричний стан оволодіння предметами. Свобода у цьому сенсі пов'язується із суперечностями і конфліктами. Зрозуміло, що існує інше бачення людської свободи і воно з'являється тоді, коли людина налаштована не лише на емпірично об'єкти та на їхню матеріальну вартість, але й на внутрішню природу нашого існування.

2. Набута свобода самовдосконалення (*acquired freedom of self-perfection*). Свобода “як здатність вибирати те, що людина має вибирати, або повинна чи воліє вибирати” [8, с. 5]. Цю свободу людина здобуває клопітливою працею, що спрямована на розвиток позитивних звичок протягом життя. Тут доцільно провести паралель із працею Жака Марітена “Завоювання свободи”. Філософ виводить два типи прагнення особи: вроджені, що схиляються до відносної свободи; надприродні, що потребують “надлюдської” свободи. Якщо людина прагне до “надлюдської” природи — це бажання самовдосконалення. Адже людина не народжується вільною. Такою вона є хіба що в базових потенціях її буття. Людина стає вільною, борючись із собою та багатьма злигоднями життя. Врешті-решт така свобода найкраще з того, що буде дане людині [6, с. 20]. Людині дарована свобода, і за свою свободу вона мусить боротись, “завойовувати її” шляхом опанування вищого “Я” над нижчим пристрасним “Я”.

Такий рівень свободи найповніше розгорнутий в І. Канта і має зобов'язальний характер. Філософ визнає, що ми повинні чинити так, наче вся реальність є телеологічною саме через незаперечну реальність людської свободи у впорядкованому універсумі. У своїй третій критиці він розкриває, як людина може бути справді господарем свого життя у світі, а не деспотом чи руйнівником, і як творчі особи вибудовують життя тими способами, які уможливлюють нове зростання свободи. Бути вільним, на думку І. Канта, означає бути незалежним від тих причинових спонук поведінки, які зумовлюються лише простими бажаннями та їхніми об'єктами. Свобода існує лише тоді, коли особа спонукана до дії самоволею, тобто коли виникає автономія власної волі. Вільна людина — це передусім її дії, що мають бути наслідком вибору. Проте якщо детально розглянути і проаналізувати емпіричний рівень вибору, можна помітити небезпеку, що стоїть перед цим рівнем свободи. А. Карась слушно звертає нашу увагу на те, що “свобода тут, хоча й підноситься до принципу універсального права і здійснюється в формі соціально юридичного закону,

який мав би об'єктивно довершувати моральний категоричний імператив, потрапляє в тенета формальності і несе загрозу для життя індивіда” [3, с. 397].

3. Третім рівнем свободи, за М. Адлером, є природна свобода самовизначення (natural freedom of self-determination). Свобода як конституювання свого буття завдяки здійсненню власної волі. Людина сама створює себе і свій світ. Саме через здійснення третього екзистенційного рівня свободи, вважає Дж. Маклін, розгортається громадянське суспільство. “Громадянське суспільство повинне сягати нового рівня свободи: не свободи простого вибору між альтернативними об'єктами і не кантівської вимоги волі, що примушує, а свободи, що здатна силою, притаманною людській природі, творчо змінювати свій власний характер, вирішуючи сама для себе, що потрібно робити або ким стати” [5, с. 15].

М. Адлер запропонував власне розуміння свободи, згідно з яким людина є вільною, якщо має здатність або силу, за допомогою якої вона може робити те, що робить її власні дії та те, що вона досягає, власністю [7, с. 10]. Якщо взяти до уваги ситуацію на теренах колишнього соціалістичного табору, то часто людина не є результатом власних досягнень. Нерідко спостерігаємо залишок тенденції до “уколективного результату діяльності”.

Дж. Маклін розглядає теорію громадянського суспільства крізь призму свободи. Ключем до розвитку громадянського суспільства нашого часу постає питання корпоративно спрямованої свободи.

Ретельно проаналізувавши проблему управління та спільності (κοινωνία) в Аристотеля, Дж. Маклін доходить висновку, що структура громадянського суспільства має три елементи. Перший – це управління, arche, початок дії або ж перебирання ініціативи щодо мети. Саме тут проявляється людська свобода. Оскільки люди, які виявляють ініціативу, належать до різних груп і підгруп, то цілком логічно впливають два інші елементи, а саме: спілкування або солідарність із членами групи та не менш важливий елемент – участь, доповнювальність (субсидіарність) цих груп чи спільнот у цілому. Ключем розуміння громадянського суспільства, вважає філософ, є солідарність та взаємодоповнюваність спільноти, оскільки її члени беруть участь в управлінні життям щодо спільного добра та щастя. Проте тут йдеться про солідарність і доповнюваність саме через свободу.

Люди, звичайно, відрізняються між собою: одні можуть віддавати, інші приймати, але найважливіше те, що кожен робить особливий внесок у спільне завдання. Це означає, як слушно зауважує Дж. Маклін, що “члени суспільства не лише живуть одні поруч з іншими, але й спільно у взаємодії намагаються зреалізувати добре життя” [5, с. 12]. Саме потреба єдності членів суспільства є однією із можливостей розвитку громадянського суспільства і реалізації суспільного блага.

Важливою передумовою успішного функціонування гармонійного суспільного організму та мирного співжиття людей різних інтересів, походження чи віросповідання є готовність до взаємодії. Індивід і спільнота, особа і суспільство перебувають у неминучому напруженому взаємозв'язку. З одного боку – людина з її невід'ємними правами, які не можна свавільно підпорядкувати інтересам суспільства чи егоїзму групи. З іншого – не можна безмежно наполягати на власних інтересах коштом загального добра. Тому окрема особа і спільнота перебувають у взаємозв'язку соціальної єдності та взаємної соціальної відповідальності.

Щоб сформувалось громадянське суспільство, зауважує Дж. Маклін, повинно бути ще дещо, крім солідарності. Спільнота взагалі складається завдяки кооперації багатьох заради спільної мети чи добра людини. Проте добро і мета спільноти можуть бути надзвичайно багатими і мати складну структуру, що містить безліч способів, якими люди реалізують свої можливості й втілюють свої потреби. Оскільки люди живуть і творять у спільноті, то потрібно звернути увагу на проблему кооперації багатьох, бо кожна людина є основою групи чи підгрупи у різноплановій спільноті. Коли додається цінність свободи як основи правління, яка визначає, що буде зроблене і як досягатимуть мети, в поле зору потрапляє доповнюваність (субсидіарність). Субсидіарність – це життєвий принцип вільного суспільства. Цей демократичний загальносуспільний принцип розпочинається ще з філософії Платона й Аристотеля та середньовічного права. Згідно зі субсидіарністю, влада повинна бути якомога ближчою до громадян. Однак держава, суспільство чи якийсь вищий авторитет мають тоді втручатися в компетентність менших чи підпорядкованих спільнот, коли останні не здатні самотужки виконувати свої завдання. Завданням державних органів не є захопити владу над усіма компетенціями, щоб керувати через центрально-командну систему всім суспільним життям. Принцип субсидіарності вимагає, щоб якнайбільше завдань делегувати, сприяти і підтримувати приватні ініціативи. Суспільство і державні органи мають бути організовані субсидіарно, тобто знизу вгору. Так можна забезпечити оптимальний розвиток особи і менших спільнот (родин, товариств, релігійних організацій). Тому високопоставлені державні та суспільні інстанції повинні контролювати лише властиві їм завдання, які не можуть виконувати організації нижчого рівня. Не можна допускати зайвого втручання вищих інстанцій у діяльність нижчих. З етичного погляду, принцип субсидіарності зобов'язує державу та суспільство створювати умови для повноцінного розвитку особистості, в тому забезпечувати соціально-економічні права людини. Держава зобов'язана поважати незалежність окремих людей та організацій, але при цьому має сприяти встановленню зв'язків між ними. Держава не має права накладати обмеження на справедливі вимоги особистості, однак має захищати членів суспільства від шкоди, якої вони можуть заподіяти один одному. Отже, принцип субсидіарності творить протидію тенденціям централізації, бюрократизму та масовій культурі, знеособленню людини. Правильне використання цього принципу зміцнює демократичний лад, здійснюючи правильний розподіл завдань і делегування компетенцій, а також розподіл влади та контроль над нею.

“Правління у спільноті, що започатковує і спрямовує дію до спільної мети, повинне бути втіленим збірним способом, який розпочинається, як наголошує Маклін, з первинної групи чи сім'ї, і стосується їхнього спільного добра і прямує до ширших проблем чи цілей більших груп, які розглядаються як кількісно (район, місто), так і якісно (освіта, релігія), відповідно до ієрархії цінностей, які їх стосуються” [5, с. 13].

Важлива умова прогресивного розвитку громадянського суспільства в тому, щоб свобода і відповідальна участь усіх були активно присутніми і їм би всіляко сприяли на кожному рівні. В ідеалі вищі об'єднання повинні б правити так, щоб сприяли повній і відповідальній дії нижчих об'єднань і давати змогу їм досягати мету, якої вони б не змогли досягти, діючи самостійно. Необхідно максималізувати й активізувати участь громадян у правлінні, а також виявленні свободи всіх членів

спільноти, що, своєю чергою, буде сприяти повноцінному життю, суспільному процвітанню як людей, так і груп. Саме це зумовлює субсидіарність. Тому громадянським суспільством можна вважати те суспільство, яке є спільнотою людей, які перебувають у солідарності й через структуру доповнюваності беруть участь у самоуправлінні.

Громадянське суспільство в Україні, на думку А. Колодій, “поки що не заявило про себе як центр сили, з яким би мусили рахуватись владні структури, ще не стало противагою владі” [4, с. 242]. Українське суспільство впродовж віків, перебуваючи під різними державними утвореннями, зберігало національно-культурну єдність не завдяки владі, а всупереч їй. За сторіччя іноземного панування в Україні нагромадився певний громадянський потенціал самоврядування з його культурно-дискусивним забезпеченням. Проте помітними стали зрушення в системі цінностей, у характері стосунків між державою і громадянином. Важливо пам’ятати, що саме в громадянському суспільстві формується культура дії, взаємодії, консенсусу та толерантності. Його не можна побудувати згори за бажанням або за планом представників влади. Суспільство може справді стати громадянським, якщо набуде самостійності та буде пройняте духом свободи. Громадянське суспільство сприяє активності громадян, природній участі в розв’язанні різноманітних проблем соціально-економічного та політичного характеру. Тому необхідно активно шукати нові форми взаємодії держави і громадянського суспільства, встановлювати між ними зворотний зв’язок та розгортати правдивий діалог влади й народу. Активну позицію щодо формування громадянського суспільства займає українська молодь, яка переймає досвід демократичних процесів і прагне звільнитись із-під влади підданської культури, вголос заявляє про своє право жити у вільній, незалежній та самобутній державі, ім’я якій – Україна. Свого часу Макс Вебер слушно зауважив, що “демократія і свобода... фактично існують лише там, де за ними стоїть рішуча воля нації не дати правити собою, як отарою баранів” [1, с. 131].

Отже, у своїй концепції Дж. Маклін розкриває значення громадянського суспільства як екзистенційне здійснення свободи не лише на рівні індивідуального буття людини, але також на рівнях її солідарного конституювання у відповідних традиціях та на рівні субсидіарних зв’язків між соціальними групами. Останні, своєю чергою, усвідомлюють передусім як етично зумовлені норми взаємостосунків між особами та групами, джерелом яких є суспільна потреба людини у визнанні її неповторності та покликання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вебер М. О буржуазной демократии в России // Социологические исследования, 1992. №3. С. 130–145.
2. Громадянське суспільство як здійснення свободи: центрально-східно-європейський досвід. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 1999.
3. Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях. Київ-Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003.
4. Колодій А. На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні. Львів: Червона калина, 2002.

5. *Маклін Дж.* Громадянське суспільство: свобода у новому тисячолітті // Громадянське суспільство як здійснення свободи: центрально східноєвропейський досвід. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 1999. С. 10–21.
6. *Марітен Ж.* Завоювання свободи // Соціальні, економічні та релігійні виміри свободи: Збірник текстів. Львів, 2002. С. 14–28.
7. *Фітцджералд Д.* “Ідея свободи” Адлера // Соціальні, економічні та релігійні виміри свободи: Збірник текстів. Львів, 2002. С. 5–13.
8. *McLean G.* Freedom, Cultural Tradition and Progress. Philosophy in Civil Society and National Building: Tashkent Lectures. Washington, D. C. The Council for Research in Values and Philosophy, 2000.

FREEDOM AS SOURCE OF CIVIL SOCIETY IN CONCEPTION OF GEORGE MCLEAN

Olha Osidach

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska Str., 1, Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: freedom2010@i.ua*

Nature of civil society is considered in the theory of the modern American philosopher George McLean. Freedom in the theory of G. McLean is interpreted through the prism of free self-determination of man, which is folded in certain intercommunication with other people in society. Certainly, that one of important pre-conditions of the successful functioning of free society and peaceful cohabitation of people of different interests an origin or religion is readiness to co-operation and observance of principle of subsidiarity. Public initiative in Ukraine will come alive then, when power will be nearer to the people and public organs and society will be organized by a subsidial method, as then most tasks will be delegated to private initiative. It is well-proven that for effective advancement of civil society in Ukraine citizens must be in solidarity and through the structure of complemented to participate in self-management and the value of freedom must be interpreted in the aspect of existentionaly laying-on before the man of responsibility for individual actions before other man and society.

Key words: civil society, freedom, solidarity, subsidiarity, circumstantial freedom of self-realization, acquired freedom of self-perfection, natural freedom of self-determination.

**СВОБОДА КАК ИСТОЧНИК ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА
В КОНЦЕПЦИИ ДЖОРДЖА МАКЛИНА**

Ольга Осидач

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000, Украина,
e-mail: freedom2010@i.ua*

Рассмотрена природа гражданского общества в теории современного американского философа Джорджа Маклина. Свобода в теории Дж. Маклина интерпретируется сквозь призму свободного самоопределения человека, которое формируется в определенной взаимосвязи с другими людьми в обществе. Установлено, что одними из важных предпосылок успешного функционирования свободного общества и мирного сосуществования людей разных интересов, происхождения или вероисповедания является готовность к взаимодействию и соблюдению принципа субсидиарности. Общественная инициатива в Украине возрастает тогда, когда власть будет ближе к народу и государственные органы и общество будут организованы субсидиарным способом, поскольку тогда как можно больше задач будут делегироваться частной инициативе. Доказано, что для эффективного прогресса гражданского общества в Украине, граждане должны принимать участие в самоуправлении. Выяснено, что значение свободы необходимо интерпретировать в аспекте экзистенциального возложения на человека ответственности за индивидуальные действия перед другими людьми и обществом.

Ключевые слова: гражданское общество, свобода, солидарность, субсидиарность, свобода обстоятельства самореализации, приобретенная свобода самоусовершенствования, естественная свобода самоопределения.

Стаття надійшла до редколегії 18.01.2010

Прийнята до друку 28.03.2010